

STUDIUL MATERIALULUI FAUNISTIC DESCOPERIT ÎN SITUL DE CULTURĂ NOUA DE LA POȘTA ELAN (JUD. VASLUI), CORELAT CU CEL GĂSIT ÎN ALTE SITURI

DE

SERGIU HAIMOVICI

Așezarea sub formă de „cenușar” se află în depresiunea cu relief colinar denumită „a râului Elan”, având împrejurimile situate astfel: către vest Colinele Fălciului, iar spre est o câmpie mărginită către răsărit de râul Prut, care formează granița țării. Altitudinea din jur este de cca 100 m, albia Elanului fiind însă mai joasă cu vreo 20–30 m. Din punct de vedere geologic suntem la un nivel destul de nou, aparținând Ponțian – Levantinului, în albia râului fiind chiar Cuaternar. Solurile sunt formate din cernoziomuri acoperite de o vegetație de pajiști secundare xerofile, dar mai ales de culturi agricole, ele luând locul unor soluri brune pe care se găseau păduri de cvercinee, actualmente aproape dispărute.

Cultura Noua, caracteristică pentru Bronzul târziu, s-a dezvoltat cam între secolele XIV–XII î. Hr., ocupând o zonă largă din Basarabia, Moldova și o parte a Bucovinei, iar peste munți până către Carpații Apuseni, ajungând până în Zaccarpatnaia. Ea face parte dintr-un mare complex, rezultat din ceea ce se adaugă la Noua ca și către est prin cultura Sabatinovka, de la Nipru la gurile Dunării, și spre sud prin cultura Coslogeni, în Dobrogea, sud-estul Munteniei și nord-estul Bulgariei. În Moldova, până acum au fost studiate resturi faunistice din șapte așezări, ca și unele materiale animaliere depuse ca ofrandă, din două necropole, încât au trecut prin mâna arheozoologilor cam 12 000 de piese determinabile ce au dus la o serie de lucrări, unele chiar de sinteză¹.

Materialul pe care îl prezentăm a fost furnizat de către arheologul Mircea Mamalaucă, ce a executat săpăturile și care ne-a dat nouă spre studiu aceste resturi, pentru care îi mulțumim. Vom căuta să punem în evidență pe lângă cele consemnate în lucrările apărute și unele date inedite, precum și să întărim pe cele deja știute cu privire la arheozoologia acestei culturi.

Trebuie să arătăm că dintre așezările în cadrul cărora a fost studiată până acum fauna, șase se află, am putea spune, în mare, în Moldova centrală, într-o zonă de relativ joasă altitudine (sub 200 m) și, de asemenea, în apropierea unor ape, unele din ele chiar râuri mari; doar una din cele șapte, situl Piatra Neamț (Ciritei), este

¹ S. Haimovici, *Sravntelinoe izuchenie faunisticheskikh ostatkov epokh neolita i bronzy naidenikh v poselenii u Valea Lupului*, în AȘUI, s. II a., T VIII, f. 2, 1962, p. 291–326; *idem*, *Resturi de faună descoperite în așezarea de la Valea Lupului – Iași, aparținând culturii Noua (Epoca Bronzului)*, în *Comunicări de geologie, Soc. Șt. Naturale – Geografie din R. S. R.*, vol. 2, 1963, p. 171–179; *idem*, *Studiu asupra resturilor de faună descoperite în așezările aparținând culturii Noua de la Bârlad și Piatra Neamț*, în *ArhMold*, II–III, 1964, p. 217–233; *idem*, *Sur la faune des stations de la Culture Noua de Moldavie*, în *Actes du IIe Congrès international de thracologie*, III, 1976, p. 407–411; *idem*, *Studiul paleofaunei de cultură Noua descoperită în stațiunea de la Cavadinești (jud. Galați)*, în *Carpica*, XV, 1983, p. 97–103; *idem*, *Studiul materialului paleofaunistic din așezarea de tip Noua de la Drăgești (jud. Vaslui)*, în *Thraco-Dacica*, VI, 1–2, 1985, p. 161–167; *idem*, *Materialul faunistic de la Gârbovăț. Studiu arheozoologic*, în *ArhMold*, XIV, 1991, p. 153–166; *idem*, *Quelques caractéristiques de l'archéozoologie de la culture de Noua dans le Contexte de Noua-Sabatinovska-Coslogeni, du Bronze final*, în *Thraco-Dacica*, XVI, 1–2, 1995, p. 237–241; *idem*, *L'économie animale de la Culture Noua (Bronze final; Roumanie orientale): les données archéozoologiques*, în *Anthropozoologica*, nr. 25–26, 1997, p. 691–692; *idem*, *Materiale arheozoologice din siturile de la Brăiești: prezentare de caz*, în *ArhMold*, XXIII–XIV, 2000–2001, p. 361–371; Valeria Ionescu-Rusu, *Studiul resturilor faunistice descoperite în așezarea de la Rateșu – Cuza, aparținând culturii Noua (Epoca Bronzului)*, în *Cercetări arheologice*, III, 1979, p. 77–86.

situată în zona Subcarpaților, chiar la malul Bistriței. Cele două necropole, Trușești și Brăiești, au aceleași caracteristici geogeografice ca și cele șase.

Materialul faunistic luat în studiu este în cantitate nu prea mare, fiind compus din 392 resturi osoase, toate aparținând doar grupării mamiferelor, nici un alt grup sistematic neexistând în cadrul său. Am putut determina până la nivel de specie 368 dintre acestea, restul fiind doar fragmente ce nu poartă pe ele caracteristici morfologice de luat în seamă. Resturile determinabile provin de la nouă specii diferite și anume șase domestice – taurinele sau cornutele mari (*Bos taurus*), cornutele mici, reprezentate atât prin ovine (*Ovis aries*), cât și prin caprine (*Capra hircus*), porcinele (*Sus scrofa domest.*), calul, luat în sens larg (*Equus caballus*) și câinele (*Canis familiaris*) și trei sălbatice – mistrețul (*Sus scrofa ferus*), cerbul roșu, denumit la noi astăzi și carpatin (*Cervus elaphus*) și bourul (*Bos primigenius*), strămoșul taurinelor, specie actualmente deja stinsă.

I

Vom prezenta caracteristicile morfologice, nu numai pentru cele nouă specii, începând cu cele domestice.

Specia cu resturile cele mai numeroase este reprezentată de către taurine cu 213 fragmente osoase, ce ar aparține la 24 de indivizi. Măsurătorile executate (vezi tabelul cu măsurători I) arată existența unor vite relativ scunde și mai gracile în raport de neoeolitic, dar chiar dacă considerăm pe acelea din bronzul mijlociu, cum ar fi de exemplu cultura Monteoru; am putut determina doar la un singur individ, o femelă, după un metacarp întreg ce-i aparține, înălțimea la greabăn, care este de 1,15 m. Se mai distinge însă un net dimorfism sexual și prin aceasta am putut constata pe resturi de adulți și maturi, din cadrul cirezilor respective că erau preponderente, puternic, femelele, dar masculii, mai degrabă castrați, fiind în cantitate cu mult mai mică (nu am putut însă arăta exact, în lipsă de date morfologice certe, existența castraților, dar este clar că în bronz ei existau în toate culturile). Lipsa de material a unor resturi de axe cornulare, cât și a unor părți semnificative de craniu neural ne-a împiedicat să stabilim bine și tipologia taurinelor. Ca vârstă de sacrificare, distingem faptul că indivizii de sub un an și în jur de un an sunt relativ puțini față de adulți, dar mai ales de maturi, dintre aceștia fiind și exemplare ce erau tăiate când ajungeau la vârsta de 5–7 ani, sau chiar mai mult. Se poate, de asemenea, constata, considerând falanga I, că tuberozitățile de pe fața posterioară a acestora, erau aproape inexistente, arătând, poate, că indivizii nu prea erau folosiți pentru executarea unor munci grele.

Ca frecvență, după cornutele mari, urmează la o mare distanță, ovicaprinele. Au fost puse în evidență resturi provenind de la genul *Ovis*, acestea fiind mai numeroase decât cele care au aparținut genului *Capra*, dar cantitatea cea mai mare de material a fost atribuită, dată fiind fărâmițarea sa, grupării, de fapt artificială, a „ovicaprinelor”, unde s-au pus toate acele fragmente pentru care departajarea celor două genuri a fost imposibilă. Pe baza unor resturi de coarne s-au putut observa că existau la *Ovis* și femele cu coarne bine formate, cât și faptul că masculii nu aveau această podoabă foarte puternică; pentru *Capra* s-a constatat existența tot pentru femele a unor coarne de tip „prisca”. La cornutele mici, deși stabilirea dimorfismului sexual după resturile osoase este mai greu de executat, s-a stabilit totuși că cele mai multe resturi de la indivizii maturi provin de la femele. Sacrificarea ovicaprinelor se apropie ca tip (dar nu ca vârste) de cea a taurinelor: se tăiau mieii (iezi), dar cei mai mulți indivizi ajungeau până la starea adultă, cât mai ales matură, fiind și exemplare ce erau ținute până la 4–5 ani și chiar de 6 ani.

Porcinele se țin oarecum aproape ca frecvență de cornutele mici, dar trebuie amintit că această specie este, la maturitate, cam de 2,5 ori mai mare decât ovicaprinele. Morfologic și biometric, putem spune că se creștea un porc de talie relativ mare, cu caracteristici destul de primitive – bot prelung – mai masiv chiar decât porcinele din bronzul mijlociu (cultura Otomani, cultura Monteoru) și evident mai mare decât tipul de porc din neoeolitic. Cu privire la sacrificare trebuie să constatăm că ea nu se făcea la vârste foarte crude și că, având în vedere apariția și erodarea lui M3, erau și indivizi de doi ani și chiar mai mult.

Calul se așază ca frecvență după ovicaprine și porcine, dar trebuie să ținem cont și aici de mărimea acestei specii. S-a găsit un număr relativ bogat de dinți superiori și inferiori separați, din păcate doar dinți jugali și nu incisivi (după care se stabilește destul de strict vârsta); acești dinți sunt toți definitivivi, unii chiar bine erodați. Printre oasele lungi, găsim însă două din ele neepifizate, deci de la un individ (indivizi) de sub patru ani. După doi dinți canini (relativ bine erodați) se constată existența a doi indivizi masculi. Un metacarp întreg dă prin calcul o înălțime la greabăn de 1,23 m; gracilitatea osului este mijlocie. Amintim că în unele așezări studiate de noi s-au găsit și cai cu o înălțime mai mare de 1,40 m. Considerăm că și calul se sacrifică, deci putem să-l considerăm comestibil.

Căinele are două resturi, o coastă fragmentară și un fragment de humerus purtând epifiza inferioară ce are o lărgime de 32 mm și suprafața articulară de 26 mm; deci este un individ de talie medie. Credem că nu era folosit de om în alimentație, ci doar în alte scopuri. Penuria sa a fost constatată și în alte așezări din Noua, încât se pare că acest fapt reprezintă o caracteristică a culturii Noua. Însăși frecvența foarte scăzută ar arăta și ea că specia nu era comestibilă.

După animalele domestice este rândul celor trei specii de sălbătăciuni ca să le dăm caracteristicile morfologice și biometrice. Toate trei sunt artiodactile de talie mare și foarte mare, vâdate evident pentru a fi folosite în alimentația umană, dar având concomitent și alte întrebunțări, dar acestea numai *post-mortem*.

Mistrețul este reprezentat prin trei resturi, două fiind fragmente de craniu, care prin masivitatea lor arată că aparțin acestei specii și nu porcului domestic; ele sunt însoțite de o porțiune de maxilar superior care prezintă un M³ pe cale de a ieși, aparținând deci unui individ adult. Toate aceste fragmente provin probabil de la același individ.

Cerbul are patru fragmente osoase, deci nici un rest aparținând cornului, iar unele au putut fi măsurate. Menționăm un atlas aproape întreg, arătând că lovitura de descăpățănare s-a executat posterior față de această vertebră. Altele trei ar aparține la un același individ mai gracil, probabil o femelă.

Bourul prezintă trei resturi, un sacrum întreg, lucru rar, un fragment de humerus și altul de metacarp provenite de la un individ sau poate chiar doi.

II

Având în vedere cele arătate mai sus, considerând totodată mărimea, frecvența și monovalența sau mai ales polivalența celor mai multe dintre aceste specii de mamifere, să trecem acum să evidențiem importanța fiecăreia dintre ele în economia animalieră a locuitorilor sitului și să vedem mai pe larg care era tipul și caracteristicile acestei economii, ce, evident, se încadrează în particularitățile culturii Noua. Totodată, trebuie să remarcăm, așa cum am menționat chiar de la început lipsa unor grupări de animale, altele decât mamiferele, dar care, considerând caracteristicile ambientului, au existat cu siguranță și ele ca atare. Nefiind găsite între resturile animaliere avute la dispoziție, desigur nu au fost luate în considerație de populația umană a sitului. Dacă ar fi fost folosite, ele ar fi putut precis să-și lase, peste milenii, urme de ale lor.

Așa cum am arătat, așezările culturii Noua la care s-a studiat fauna găsită prin săpăturile arheologice erau situate lângă ape curgătoare, unele destul de mari. Excluzând situl de la Piatra Neamț, de la malul Bistriței, toate celelalte râuri se aflau într-o zonă de altitudine relativ joasă, neavând țărm prăpăstios și pietros, scurgerile lor fiind totodată relativ lente, fapt ce conducea la prezența unei lunci mai mult sau mai puțin largi, cu o zonă nămolosă la nivelul albiei minore, fără a pune la socoteală și existența, uneori, a unor brațe moarte. Această fâșie de țărm avea, fără tăgadă, în cadrul faunei ei și moluște lamelibranhiate, adică genul *Unio* (scoica de râu), ce se găsea atunci fie sub formă vie, sau după viituri, doar prin valvele rămase de la ea. În cele mai multe așezări studiate, aceste resturi lipsesc cu totul, iar la Gârbovăț, unde au fost adunate 7 500 de resturi animaliere, s-au găsit numai 18 valve de la această scoică, întregi sau deteriorate. De asemenea, la Bârlad apare doar o valvă, iar la Cavadinești, la circa 1 200 de resturi, doar două valve. Este deci cazul să conchidem că purtătorii culturii Noua nu se ocupau cu culegerea scoicilor, care, vii, prezentau o parte cărnosă consistentă (evident dacă le adunăm cu sutele și miile), folosită ca aliment. De asemenea, valvele ca atare puteau furniza, prin pisare, carbonatul de calciu necesar în procesul de fabricare a ceramicii, acesta putând fi valorificat în alte scopuri, mai ales unde roca calcaroasă nu exista prin împrejurimi. Totodată lipsesc resturi reprezentând cochiliile de melci mari, de exemplu *Helix* (melcul de livadă), ce are ca ambient preeri umede (deci care se găseau, mai ales în lunca apelor); așadar nici acesta nu era cules pentru a folosi în alimentație (cochilia sa subțire nu putea fi întrebuințată precum valva scoicilor pentru alte folosințe).

Tot de ape este legată și o altă ocupație aproape tot atât de ancestrală ca și culesul, și anume pescuitul. Resturile osoase (ce rămân precis până actualmente) de pești lipsesc și ele, am putea spune aproape cu totul (la Gârbovăț apare doar o parte de vertebră de teleostean, mărișoară de altfel, aparținând unui individ cam de 2,5–3 kg, iar la Cavadinești, unde s-au găsit circa 1 200 resturi osoase, doar 31 aparțin peștilor; cele mai multe fiind părți de coaste, deci ca indivizi, doar cel mult 3–4 toți de talie submijlocie). Atragem atenția că pe râurile mari din zona noastră, primăvara, când apele cresc mult, unele specii de pești, mai ales de ciprinide, își depun icrele în apele puțin adânci, dinspre maluri și în brațele moarte ce s-au umplut prin viitură. Când ele se retrag, unii dintre indivizi, sau mai târziu, către vară, puii lor, pot rămâne în apele mici, nelegate direct de râu sau chiar pe uscat și deci acești pești pot fi prinși cu mijloace simple, uneori chiar cu mâna – ar fi deci, mai

mult un fel de cules. În concluzie, am putea afirma că nici pescuitul nu era folosit de către purtătorii culturii Noua, el apărând ca ocupație cu totul sporadică doar în două din cele deja opt situri.

Dintre reptile – tot legate de apă – este, mai ales, broasca țestoasă de lac (*Emys orbicularis*) de la care s-a găsit la Gârbovăț tot doar un rest – un fragment de placă costală. Ea nu are vreo importanță și probabil a fost adusă în sit de către copii. Ar fi un non sens să spunem că purtătorii culturii Noua ar fi fost culegători de broaște țestoase.

În ceea ce privește altă grupare de vertebrate – păsările, nici resturi ale acestora nu s-au prea găsit – în așezările Noua (în bronz nu existau încă, în zona noastră, specii de păsări domestice). Tot la Gârbovăț există 31 de fragmente osoase de la această grupare, pentru unele putându-se stabili chiar și specia: găscă sălbatică, sitar, potârniche. S-ar considera ca fiind o ocupație cu totul marginală, dacă am avea în vedere eventuala vânzare a acestor animale.

Întorcându-ne la materialul din situl de la Poșta Elan, putem considera că este posibil ca alte grupe de animale în afară de mamifere să lipsească din lot, poate datorită faptului că avem doar un număr de 392 fragmente osoase. Chiar dacă acest lucru ar fi valabil, putem spune cu siguranță că numai creșterea mamiferelor domestice și, în mică măsură, vânătoarea, dar tot doar a mamiferelor, trebuie luate în seamă când se discută despre economia animalieră a locuitorilor culturii Noua.

Să ne oprim mai întâi să studiem îndeaproape care este importanța vânătorii speciilor de mamifere sălbatice în cadrul acestei economii animaliere și să arătăm, totodată, cum condițiile mediului înconjurător (ambientului) își pun pe deplin pecetea pe exercitarea sa. Având în vedere cele șase așezări din zona de joasă altitudine, la care se adaugă acum a șaptea (cea de la Poșta Elan), se constată că frecvența sumei resturilor speciilor sălbatice este destul de joasă, cu mult sub 10 % la fragmente osoase și doar la două din ele, așezările de la Bârlad și Cavadinești, se trece, pentru indivizii prezumați, ușor peste această cifră²; menționăm, însă, că dintre ele, prima se află în apropierea unui râu relativ mare (Bârladul), iar a doua lângă râul Horincea ce se varsă mai la sud de sit în Prut, formând oarecum cu acesta un fel de luncă comună. Desigur, acest mediu reprezentat prin asociația vegetală formată de pădure de foioase – de stejărișuri amestecate (*Quercetum mixtum*) – și mai spre apă chiar de arbori de esență moale, era un mediu cu totul propice pentru speciile sălbatice, unele din ele stenoece și de la care s-au găsit resturi în împrejurimi, arătând clar frecvența lor mai mare, se datora influenței mediului geografic. Mai mult chiar, situl de la Piatra Neamț, situat în zona Subcarpatică, cât și pe marginea unui râu mare – Bistrița – are la fragmentele sălbăticiunilor 9,20 %, iar la indivizii prezumați, 17 %. De asemenea, așezarea de la Turia, ce se află în zona intracarpatică în depresiunea denumită a Râului Negru (afluent al cursului superior al Oltului), la o altitudine de circa 400 m, frecvența la indivizii prezumați a speciilor sălbatice, trece chiar de o pătrime din întregul material osos³. Desigur, și aici trebuie să marcăm rolul jucat de mediul înconjurător ce era cu totul de natură forestieră. Am putut constata, din date preluate din literatură, că același lucru se observă și în așezările Noua din Basarabia⁴. În cele situate în centrul acestei provincii, în așa – numita regiune a „Codrilor”, există în materialele arheozoologice resturi, nu prea multe, într-adevăr, de la specii sălbatice, dar în sud, în zona câmpiei stepice a Bugeacului, în situl de la Comrad, ele lipsesc din faună, existând doar fragmente osoase de la cele domestice. Același fenomen se observă și în Ucraina, în cadrul culturii Sabatinovka, dincolo de Bugul sudic⁵. I. N. Șarafutdinova, ce s-a ocupat de cultura Sabatinovka, arată că purtătorii ei nu se prea ocupau cu vânătoarea animalelor⁶. Trebuie, într-adevăr, să conchidem că deși caracteristicile ambientului aveau evident un rol important în a restrânge oarecum accesul purtătorilor culturii Noua la posibilitățile de a practica vânătoarea, prin eventuala penurie a speciilor sălbatice existente în așezările aparținând acesteia, constatăm totuși că respectiva ocupație nu era exploatată la maximum, pentru a fi cu totul de folos în economia lor animalieră. Deși este aproape sigur că în perioada climatică a subborealului, ce se instalează în a doua jumătate a mileniului al II-lea î. Hr., clima devenise ceva mai rece și de asemenea mai uscată decât în perioada atlantică, asociațiile vegetale nu s-au schimbat totuși prea mult în zona noastră. A dominat în continuare asupra întregului teritoriu în care cultura Noua s-a dezvoltat în bronzul final, tot un covor vegetal, reprezentat la altitudini mijlocii de păduri de foioase, cu totul propice pentru a fi populate de sălbăticiuni de tot felul, printre care, alături de fiare și de către artiodactilele: mistreț, cerb, căprior și bour, aceste patru specii reprezentând baza economică a vânatului. Pe lângă cele patru citate

² Vezi supra la nota 1, S. Haimovici, *L'économie animalière de la Culture Noua...*, p. 694.

³ S. Haimovici, Material încă în studiu.

⁴ I. V. Țalkin, *Domazhnie shivotnye vostočnoj Evropy v epokhy pozdnej bronzy*, în *Bjud. M. O. I. P. otd. Biol.*, 77, vyp. 4, 1972, p. 60–74.

⁵ Vezi supra la nota 1, S. Haimovici, *Studiu asupra resturilor de faună...*, în *ArhMold*, II–III, 1964, , note de la p. 222.

⁶ I. N. Șarafutdinova, *K voprosu o Sabatinivskoj kul'ture*, în *SA* 3, 1968, p. 16–39.

mai sus, ca și prezența la Rateșu Cuza a ursului și la Gârbovăț a acestuia concomitent cu râsul, arată că pădurea, uneori neumblată, reprezenta aproape peste tot elementul preponderent al mediului înconjurător. Se pare, deci, că purtătorii culturii Noua, legată direct de Sabatinovska, ajungând la noi din zona stepelor nord-pontice, nu au reușit să se adapteze complet la caracteristicile noului lor ambient, neexploatându-l în totalitate, defavorizând astfel ocupația denumită vânătoare.

Este bine să menționăm însă și un alt aspect legat de raporturile dintre frecvența speciilor sălbatice și domestice, folosite în diverse scopuri. Se știe că purtătorii culturii Noua aveau ca ritual de înmormântare înhumarea cadavrelor umane. Uneori ei adăugau mortului și ofrande animaliere. S-a constatat într-adevăr, doar pe puțin material studiat, că alcătuirea resturilor osoase ce au rezultat din depunerea acestor ofrande de carne, apare cu totul altfel decât frecvențele arătate mai sus cu referință la economia animalieră și anume: 50 % aparțin celor domestice însă tot 50 % provin de la cele sălbatice, dar ca specie găsindu-se doar pe acelea mai frecvente din cadrul uneia și a celeilalte grupări⁷. Să reprezinte acest fapt o reminiscență foarte veche, poate de milenii, când vânătoarea avea un rol cu totul preponderent în economia animalieră a societății umane, purtătorii culturii Noua depunând astfel frecvent și sălbătăciuni în mormântul celor ce plecau, după ei, în altă lume? Problema rămâne deschisă până la noi studii pe material animalier mai bogat rezultat din ofrande mortuare.

Toate datele de mai sus, referitoare la slaba importanță a vânătorii, vin să arate că creșterea mamiferelor domestice și evident exploatarea acestora era aproape singura ocupație pe care se baza economia animalieră a populației de cultură Noua din bronzul final. Mai mult chiar, folosința taurinelor era cea care reprezenta emblema acestei culturi. În așezarea de la Poșta Elan, cornutele mari reprezentau 57,88 % din total fragmente osoase și 47,06 % dacă considerăm indivizii prezumați. În celelalte șapte așezări, frecvența este pentru fragmente între 50 și 60 %, iar la indivizi între 40 și 50 % și chiar mai mult; trebuie să arătăm, de asemenea că taurinele, cu excepția calului, sunt cu mult mai mari și mai masive decât celelalte specii domestice crescute de către locuitorii culturii Noua. De asemenea, chiar de la început este bine să arătăm că, cu excepția porcinelor, toate celelalte specii domestice găsite în cadrul resturilor faunistice, atâta timp cât sunt în viață se prezintă ca polivalente, fiind folosite fiecare în mai multe scopuri.

Să vedem, în cele ce urmează, care sunt aceste scopuri pentru taurine, ovicaprine, cal, dar chiar și pentru câine. Ele se pun în evidență, desigur nu direct (avem la dispoziție doar fragmente osoase), ci considerând anumite frecvențe ale lor, raporturi între sexe (la naștere se știe că *sex ratio* este de 50 % la masculi și 50 % femele), vârsta de sacrificare, anumite particularități morfologice ale unor segmente osoase etc.

Taurinele: în situl de la Poșta Elan, dar considerând și datele preluate din celelalte așezări în care s-au executat studii pe material arheologic, rezultă faptul că sacrificarea se realiza la vârste diferite, dar cu frecvențe cu totul deosebite: se tăiau și vite tinere, probabil pentru a scăpa de un *sex ratio* cu totul neadecvat la naștere, pentru a reuși să se elimine din timp masculii, care, începând cu adolescența, devin greu de stăpânit, dar nici nu sunt necesari prea mulți. Cu o frecvență mai mare se tăiau vite adulte, dar cele mai multe se sacrificau la maturitate, ajungându-se chiar la vârste mai înaintate de 5–7 ani și chiar mai mult, de până la 10–12 ani (pentru această din urmă vârstă, zootehnia consideră că vitele nu mai merită a fi ținute și se sacrifică). Am arătat pe parcurs că în bronz era binecunoscută castrarea masculilor. S-a stabilit, mai ales în așezarea de la Gârbovăț, de la care dispunem peste 7 000 fragmente osoase, considerând atât resturi de coarne, dar mai ales după metapodalele întregi, că în materialul aparținând maturilor 80 % provine de la femele și doar 20 % sunt masculi și castrați, aceștia din urmă având o frecvență foarte joasă, fiind puțin întrebuițați de către locuitorii culturii. Este evident că femelele erau ținute pentru a se folosi laptele lor, care putea fi luat în considerație ca atare, sau transformat în varii produse; trebuie totuși să menționăm că tipul primitiv al acestor taurine avea drept urmare de a furniza *per capita* o cantitate destul de mică de lapte, iar înțărcațul se făcea destul de repede, durând luni întregi ale anului. Penuria castraților arată că, în general, nu prea erau folosite vitele pentru variate munci (puteau fi puse și femelele la munci, mai ales după înțarcare). De altfel, așa cum am constatat la Poșta Elan, dar și în alte situri, nu prea apar modificări morfologice, mai ales pe falange, care ar arăta o folosință a bovinelor pentru diverse feluri de muncă, inclusiv tracțiune.

Ovicaprinele: au resturi cu mult mai puține decât taurinele și trebuie luat în considerare și faptul că talia lor este relativ mică (cam 10 indivizi = un taur). În ceea ce privește sacrificarea lor, tabloul este destul de asemănător cu cel al taurinelor, schimbând însă vârstele. Stabilirea sexului la ele, în afară de coarne (ce s-au păstrat foarte puține) este foarte greu de pus în evidență; se pare însă, că în cadrul turmelor erau preponderente femelele, fiind aproape sigur că o mare parte a masculilor erau sacrificați în stadiul de tineret și eventual adult.

⁷ Vezi *supra* la nota 1, S. Haimovici, *L'économie animale de la Culture Noua...*, p. 695, idem *Materiale arheozoologice din situl de la Brăiești*, p. 364–365.

Nu credem că se găseau masculi castrați, sau dacă aceștia existau, erau cu totul foarte slab reprezentați. Este sigur că ovicaprinele erau ținute pentru laptele lor (ce se putea și transforma în diverse produse, unele din ele ținute destul de ușor și pentru anotimpul rece – când lipseau proteine rezultate din vegetale), iar ovinele și pentru lână. Menționăm că aproape în toate siturile ovinele întreceau ca frecvență caprinele (în așezarea de la Piatra Neamț caprinele erau mai numeroase – poate și acest fenomen fiind legat de caracteristicile mediului).

Porcinele se știe că sunt cu totul monovalente, fiind folosite doar după sacrificare. Aceasta se făcea mai ales în jurul vârstei de doi ani, când specia ajungea la optim de greutate. Ele se așază, de obicei după ovicaprine ca frecvență (în situl de la Drăgești sunt cu ceva mai deasupra cornutelor mici). Este important de amintit că porcul este mai mare ca specie decât cele două cornute mici (cam 2,5 indivizi de ovicaprine). Este important de amintit că *Sus scrofa domest.* aparținea unui tip masiv – caracteristic pentru cultura Noua – și deci cu mai multă „carne”.

Calul se așază ca frecvență după ovicaprine și porcine, dar uneori poate să le întrecă ușor. Considerându-i mărimea și masivitatea – ea ar fi cam ca cea a taurinelor, poate chiar cu ceva în plus, acestea din urmă fiind în așezările Noua chiar mai joase și mai gracile decât cele din culturile bronzului mijlociu. Vârsta de sacrificare variază, găsindu-se chiar și tineri (poate indivizi schilozi), dar mai ales maturi și chiar de vârste destul de înaintate. Calul era întrebuințat acum la diverse tipuri de munci, cum arată și unele formațiuni morfologice ale falangelor. Ca tip era destul de înalt, unii indivizi ajungând chiar la peste 1,40 m, încât credem că se folosea de acum și în echitație. S-ar putea ca aceste cabaline, mari ca talie, să fi reprezentat forma de origine asupra căroră geto-dacii în La Tène, prin ameliorare, să fi ajuns la un tip cu totul aparte: calul de elită al acestora.

Câinele are o frecvență foarte scăzută, lucru cam de neînțeles la o cultură în care am văzut că vitele erau preponderente. Menționăm că tocmai această frecvență joasă ar fi și ea o caracteristică a purtătorilor culturii Noua. Deși este rar, deci cu puține resturi, s-a constatat că acesta era reprezentat prin tipuri de mărimi diferite, poate cu diverse funcționalități, găsindu-se și indivizi de talie foarte mare, niște dulăi puternici. Considerăm că nu era sacrificat, pentru a fi folosit în alimentație.

După sacrificare, mamiferele domestice (în afară de câine) și doborârea celor mai multe specii sălbatice, deci *postmortem*, cea mai mare parte a resturilor lor era întrebuințată pentru același scop: acoperirea unei foarte mari părți a necesităților de hrană animală, mai ales la asigurarea proteinelor de natură animală – porcinele acoperind și cea mai mare parte a grăsimilor de origine animală. Din toate cele arătate de mai multe ori până acum, reiese evident că aproape în totalitate aceste elemente de bază pentru om erau date de către mamiferele domestice și în mică măsură de către sălbătăciuni. Să urmărim, de aceea, care este cota-parte a cantității, să zicem, „de carne”, a fiecărei specii găsite printre resturile animaliere din situl de la Poșta Elan, toate celelalte șapte așezări dând un tablou cam în aceleași limite. Se poate constata, urmărind numărul de indivizi și ținând cont și de talia acestora, că taurinelor le-ar corespunde cam 70 % în acoperirea acestor necesități de carne; calului îi revine circa 14 %, ovicaprinelor împreună cu porcinele 4 %, iar celor trei artiodactile sălbatice (mistrețul, cerbul, bourul) cam 12 %. Se vede, din nou, importanța taurinelor și în această privință pentru locuitorii culturii Noua.

Trebuie să arătăm că, după sacrificare sau doborâre, toate speciile sus-amintite (la care se adaugă și unele sălbătăciuni dintre cele rar găsite: iepurele, castorul – comestibile, vulpea, ursul – și el comestibil, râsul, bursucul ș. a.) aduc o serie de foloase prin faptul că unele resturi nealimentare în sens strict, pot avea direct sau prin transformare multiple întrebuințări gospodărești necesare populației umane de cultură Noua. Am enumera coarnele de la cervidee și cavicornie (de la ele rămâne până azi doar axul cornului), dinți, oase ca atare, unele organe moi (care din păcate putrezesc și nu lasă urme) ca vezica urinară, tendoane ș.a., dar și pielea și blana. Este important de arătat că, osul și cornul au avut un rol foarte important pentru economia acestei culturi și la cele ce urmează ne vom opri la această problematică.

Este binecunoscut faptul că purtătorii culturii Noua au drept caracteristică (alături de cei de cultură Sabatinovka și Coslogeni) de a confecționa anumite obiecte ce au la origine doar anume segmente osoase și uneori chiar ca acestea să provină doar de la anumite specii. Noi vom reveni acum asupra acestui fapt, adăugând date noi. Cităm astfel, în primul rând, oase scapulare cu conturul suprafeței glenoide crestată, provenind de la specii de talie mare sau mijlocie: taurine, în special (această specie fiind preponderentă pentru economia animalieră), dar și cal, de curând, din unele materiale arheozoologice, cerb⁸, însă, și mistreț, cât și porc; este greșit a se spune că se foloseau și omoplați de ovicaprine, acestea fiind specii de talie mică. Autorii Rotaru și Gherghe⁹ au confundat scapulare de porc cu acele de ovicaprine, acestea din urmă având glenoida

⁸ S. Haimovici, Material inedit în lucru.

⁹ N. Rotaru, G. Gherghe, Unelte din os din așezările Noua situate în partea de sud-est a jud. Vaslui, în Acta Musei Tutovenssis, I, 2006, p. 129–147.

mai mică și totodată mai aproape prea rotundă, decât net – ovală. Menționăm că și alte segmente osoase pot avea pe conturul unei margini creștături de același tip: coaste de la specii mari sau chiar rupturi longitudinale din diafize, tot de la indivizi de talie mare. Nu se cunoaște bine la ce se foloseau aceste segmente osoase crestate: s-ar presupune că ar fi un fel de „răboaje” – pentru numerotarea indivizilor din cirezi și turme; oricum, creștăturile de pe marginea coastelor, a diafizelor, sau epifiză superioară de cubitus, nu puteau fi folosite ca piepteni, cum susțin autorii arătați mai sus. O altă unealtă este așa-numitul tupik (cuvânt din limba rusă sau poate ucraineană), reprezentat prin o jumătate de maxilar inferior – sau după un nume mai cunoscut, mandibulă – (la multe specii: cornute mari și mici, cal, câine, dar nu la mistreț – porc, simfiza ce leagă anterior între ele partea dreaptă cu cea stângă a osului este alcătuită din cartilaj, care putrezește în pământ, încât cele două părți apar acum separate – chiar pe viu, separarea se face destul de ușor). Această unealtă are rol aproape sigur de seceră, ramul montant al osului, în parte transformat prin cioplire, ține loc de mâner, iar corpul mandibulei devine prin șlefuirea marginii superioare și eliminarea dinților, tăișul acestei unelte; uneori (ca în materialul de la Gârbovăț) se șlefuesc dinții jugali, care sunt de altfel mai duri ca osul și obiectul poate fi întrebuințat o vreme mai îndelungată. Se folosește întotdeauna doar un maxilar de la speciile de talie mare: taurinele în primul rând, dar și calul. Adesea se mai întrebuința, poate pentru „ierburile” mai moi (cu mai puțin siliciu) chiar și partea distală aplatizată a unor coaste, șlefuită pe o latură a ei, aparținând tot speciilor de talie mare, mai întâi, de asemenea, taurine (de ce nu chiar bour) cât și cal. Un al treilea obiect care se consideră reprezentativ pentru cultura Noua este cunoscut ca așa – zisele patine. Acestea se executau numai din metapodale de cal (ele sunt cu mult mai dure și se rup mai greu decât pandantul lor al artiodactilelor). Sunt alcătuite astfel: ca parte anterioară a lor găsim epifiza inferioară a metapodului, la care s-au executat două găuri (trecând de pe o față pe cealaltă) la nivelul condililor; diafiza (de fapt întregul os) este șlefuită pe ambele părți; în porțiunea posterioară a obiectului, după ce s-a eliminat epifiza superioară, s-a făcut o gaură dreptunghiulară. Este foarte probabil că prin aceste găuri se treceau fie sfori, sau poate fâșii din piele (tăbăcită?). De obicei, în săpături se găsesc doar resturi ale acestui obiect, dar din situl de la Valea Lupului au rămas o pereche de patine ce sunt complete. Metapodalele din care acestea s-au executat sunt reprezentate prin două metacarpe, dreptul și stângul, posibil aparținând aceluiași individ cabalin. Ele apar destul de scurte, bune doar pentru a fi folosite de copii sau poate și femei (ce poartă la pantof, de obicei, un număr mai mic decât a bărbaților).

Desigur, s-au scos la iveală, în siturile Noua, și alte obiecte ce au ca bază osul, dar și cornul de cervidee, dar acestea, însă, apar curent și în alte diverse culturi, ele nemaifiind specifice cu cele descrise de noi. Pentru o zonă a Moldovei centrale, o parte a acestor vestigii osoase, provenind din situri Noua, au fost adunate la Muzeul de Arheologie al Municipiului Bârlad, găsindu-se printre ele și unele ce reprezintă porțiuni ale celor trei obiecte. Acest material a fost publicat, de curând, de autorii citați mai sus. Menționăm că în textul lucrării, dar mai ales prin figuri, sunt desenate ca reprezentând „obiecte” („unelte”) și o serie de așa-numite „căzături” ce apar implicit o dată cu prelucrarea osului și care nu merită a fi alăturate adevăratelor obiecte ce aveau o funcționalitate concretă. Printre altele ar fi și vârful de la ramurile cornului de cerb, ce sunt socotite greșit de autori ca împungătoare. Prin prezența lor în figuri, noi am constatat că ele apar destul de puține, încât se arată prin acestea penuria cerbului în cadrul materialelor arheozologice din cultura Noua. De asemenea, în aceeași lucrare, la figura 16/4, se vorbește despre o reprezentare zoomorfă; osul nu este decât o falangă II de bovidu, care nu are nici o legătură cu conturul unui mamifer patrped și nici cu al unei păsări!

Având în vedere toate cele arătate mai sus, noi considerăm că purtătorii culturii Noua erau mai ales crescători de taurine, ovicaprinele și porcinele având în economie un caracter secundar. Calul, spre deosebire de bovine, era folosit atât pentru diverse munci, dar aproape sigur și pentru echitație. Având în vedere penuria caștrăților de taurine, la care adăugăm și faptul că pe unele resturi osoase, mai ales falange, nu existau particularități morfologice caracteristice, considerăm că populația nu folosea aproape deloc taurine la diferite munci, ci doar pentru laptele lor (și produsele ce se făceau prin transformarea sa) și, evident, sacrificarea pentru a avea la dispoziție carnea acestora, așa ca și pentru celelalte animale domestice (probabil excluzând câinele) și sălbatic. Ei trebuie considerați ca niște intruși care s-au infiltrat – în timp – în zona noastră din stepele nord – pontice, dar nu niște păstori nomazi, ci ca, așa cum am spus, crescători de vite mari, și care nu aveau cu totul abilitatea de a exploata toate posibilitățile oferite de către noua nișă ecologică în care au pătruns nepracticând decât doar sporadic chiar și vânătoarea, dar mai ales pescuitul și culesul moluștelor. De asemenea, se poate constata că, purtătorii culturii Noua aveau o dispoziție specială pentru prelucrarea osului, care se știe că era folosit și în alte culturi, dar nu în proporție atât de mare; acest lucru, poate se datora faptului că, de acolo de unde au ajuns la noi, nu exista minereu care putea fi folosit pentru executarea uneltelor de bronz.

	Corn	Cranium neural	Cranium facial	Maxilar sup.	Dinți sup.	Maxilar inf.	Dinți infer.	Hiod	Vertebre	Coaste	Stern	Scapular	Humerus	Radius	Cubitus	Carp	Coxal	Femur	Rotulă	Tibie	Peroneu	Astragal	Calcaneu	Alte oase ale tarsului	Metacarp	Metatars	Metapodale	Falanga I	Falanga II	Falanga III	Sesamoide	Total fragmente
Bos taurus		5	6	6	14	32	9		16	45		14	1	7		1	9	2	1	4		10	5	1	12	5	2	5		1		213
Ovis	2	1										2	2	2			1					2									10	
Ovicaprine		2		3	2	20	4		3	4		3	1	2				1		3				1	2	2		1			54	
Capra	2											1								1			1								5	
Sus scrofa dom		2	2	6		7			2	6		7	2	1	3		3	1		1						2					45	
Equus caballus		1			7		3							2			1	1		1					1	3	1	1	3	3	29	
Canis familiaris												1	1																		2	
Sus scrofa ferus		1	1	1																											3	
Cervus elaphus									1			1		1						1											4	
Bos primigenius									1				1											1							3	
																															368	

Tabelul 1. Oglinda repartiției speciilor pe segmente osoase.

Tabelul 2. Frecvența speciilor de mamifere.

Specia	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs.	%	Nr. abs.	%
Bos taurus	213	57,88	24	47,06
Ovis aries	10			
„ovicaprine”	54 69	18,75	11	21,56
Capra hircus	5			
Sus scrofa dom.	45	12,23	6	11,76
Equus caballus	29	7,88	5	9,80
Canis familiaris	2	0,54	1	1,96
Sus scrofa ferus	3	0,82	1	1,96
Cervus elaphus	4	1,08	2	3,92
Bos primigenius	3	0,82	1	1,96
Total	368		51	

Tabelul 3. Raportul dintre grupările economice.

Grupare	Fragmente		Indivizi	
	Nr. abs	%	Nr. abs	%
Mamifere domestice	358	97,28	47	92,16
Mamifere sălbatice	10	2,72	4	7,84
Total	368		51	

TABELE CU MĂSURĂTORI

Tabel cu măsurători (mm) I. Bovinae.

Fragm. osos	<i>Bos taurus</i>				<i>Bos primigenius</i>	
	Dimensiuni	Nr.	Var.	M	Nr.	Var.
Maxilar super.	Lung. dinți jugali	1	125	-		
	Lung. molari	1	76	-		
	Lung. M ³	2	28; 30	-		
Maxilar infer.	Lung. M ₃	3	35; 35; 37	-		
Omoplat	Lung. cap. artic.	1	67	-		
	Lung. supr. artic.	1	55	-		
	Lărg. supr. artic.	1	45	-		
	Lărg. min. gât	1	(43)	-		
Humerus	Lărg. epif. infer.		75	-	1	98
	Lărg. supr. art. infer.		55	-	1	89
Coxal	Diam. acetab.	2	(53); 68	-		
Tibie	Lărg. epif. infer.	2	57; 69	-		
	Lărg. supr. art. infer.	2	49; 61	-		
Astragal	Lung. max.	9	59–70	64,44		
	Lărg. troch. infer.	9	37–46	40,33		
Metacarp	Lărg. epif. super.	4	50–56	53,75	1	70
	Lărg. epif. infer.	3	53–66	58,66		
Metatars	Lărg. epif. super.	1	53			
	Lărg. epif. infer.	1	52			

Falanga I	Lung. max.	4	57-69	65,00		
	Lărg. epif. super.	4	26-34	31,50		
	Lărg. min. diaf.	4	22-31	27,25		
	Indice gracil	4	37,68-46,26	41,82		
Metacarp întreg	Lung. max.		190			
	Lărg. epif. sup.		50			
	Lărg. epif. inf.		52			
	Lărg. min. diaf.		30			
	Indice I		26,31			
	Indice II		27,36			
	Indice III		15,78			
	Sex		femel.			

Tabel cu măsurători (mm) II. Ovicaprinae, o=Ovis, c=Capra.

Fragm. osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
	Diam. mare bază	3	19; 34; (38)	
	Diam. mic. bază	3	17; 28; (23)	
	Circomf. bază	3	59; 109; (90)	
	Lung. pe curbură	3	52; - ; (141)	
	Sex		f. m. f. o. o. c.	
Maxilar super.	Lung. dinți jugali	1	76	
	Lung. molari	2	48-51	
	Lung. M ³	3	21; 21; 22	
Maxilar infer.	Lung. dinți jugali	3	60-74	71,66
	Lung. molari	5	49-(54)	51,00
	Lung. M ₃	5	21-25	22,80
Omoplat	Lung. cap artic.	3	36; 41; 36	
	Lung. supr. artic	3	29; 34; 28	
	Lărg. supr. artic	3	24; 28; 23	
	Lărg. min. gât	3	23; 21; 20 o. o. c.	
Radius	Lărg. epif. super.	1	36	
	Lărg. supr. artic. super.	1	33 o.	
Coxal	Diam. acetab.	1	25 o.	
Femur	Lărg. epif. infer.	1	40	
Astragal	Lung. max.	2	32; 32	
	Lărg. troch. infer.	2	20; 21 o. o.	

Tabel cu măsurători (mm) III. Equus caballus.

Fragm. osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Radius	Lărg. epif. infer.	2	73; 76	
	Lărg. supr. artic. infer.	2	59; 60	
Coxal	Diam. acetab.	1	57	
Metatars	Lărg. epif. super.	2	49; 51	
Falanga II	Lung. max.	3	49 – 49	49,00
	Lărg. epif. super.	3	48 – 58	53,33
	Lărg. min. diaf.	3	42 – 44	43,00
	Indice gracil	3	85,71 – 89-79	87,75
Falanga III	Lărg. max.	1	78	
	Înălțimea	1	54	
	Lărg. supr. artic.	1	50	
Metacarp întreg	Lung. max.		214	
	Lung. later (K)		206	
	Lărg. epif. super.		49	
	Lărg. epif. infer		49	
	Lărg. min. diaf.		32	
	Indice gracil		14,95	

Tabel cu măsurători (mm) IV. Sus scrofa dom.

Fragm. osos	Dimensiuni	Nr.	Var.	M
Maxilar super.	Lung. dinți jugali fără P ¹	1	106	
	Lung. molari	1	63	
	Lung. M ³	1	33	
Maxilar infer.	Lung. molari	1	73	36,33
	Lung. M ₃	3	(33) – 38	
	Lung. simfiză	2	57; 59	
Omoplat	Lung. cap artic.	2	36; 49	24,66
	Lung. supr. art.	2	28; 39	
	Lărg. supr. art.	2	24 – 32	
	Lărg. min. gât	3	23 – 28	
Cubitus	Supr. radială	3	23 – 25	24,33
Coxal	Diam. acetab.	2	36; 37	

Tabel cu măsurători (mm) V. Cervus elaphus.

Fragm. osos	Dimensiuni	Nr.	Var.
Atlas	Lărg. max.	1	(108)
	Înălț. max	1	(87)
	Lărg. supr. condilare	1	86
Radius	Lărg. epif. super.	1	58
	Diam. a. p.	1	51
Tibia	Lărg. epif. infer.	1	(53)
	Lărg. super. artic. infer.	1	(49)

L'ÉTUDE DU MATÉRIEL FAUNIQUE DÉCOUVERT DANS L'HABITAT APPARTENANT
À LA CULTURE *NOUA* DE POȘTA ELAN (DÉP. DE VASLUI). COMPARAISON
AVEC LE MATÉRIEL FAUNIQUE D'AUTRES SITES

RÉSUMÉ

On a étudié du point de vue morphoscopique et biométrique un nombre assez réduit de restes, tous de mammifères (voir les tableaux). On a réalisé ensuite une comparaison avec le matériel d'autres sept habitats et avec les restes d'offrandes animalières provenant de deux nécropoles.

Les communautés de la culture de Noua étaient composées d'éleveurs de grand bétail. Les ovicaprines et les porcines avaient un rôle tout à fait secondaire. Parce qu'il y avait une pénurie de castrés et compte-tenu du fait que le gros bétail ne présentait pas sur les restes osseux certaines caractéristiques morphologiques, nous considérons que la population de la culture de Noua utilisait de ces animaux domestiques seulement la viande (par sacrifice) et le lait. Ils étaient donc des éleveurs de grand – bétail, mais nous ne pouvons affirmer qu'ils étaient des bergers nomades. Provenant des steppes nord-pontiques ils n'avaient pas l'habitude d'exploiter toutes les possibilités offertes par la nouvelle niche écologique; ils ne pratiquaient qu'en partie très réduite la chasse, la pêche et la cueillette des mollusques.